

© 2023 by the author(s).

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ABSTRACT

DOI: [https://doi.org/10.21272/eumj.2023;11\(1\):74-82](https://doi.org/10.21272/eumj.2023;11(1):74-82)

Yuriy Vasyliiev

<https://orcid.org/0000-0001-5732-0193>

*Department of Public Health,
Academic and Research Medical
Institute, Sumy State University,
Sumy, Ukraine*

MARTYN MATVIYOVYCH TEREHOVSKYI (1740-1796) AND IMPROVEMENT OF TEACHING IN THE HIGHER MEDICAL SCHOOL

Objective: to summarize the main facts of M. M. Terekhovskiy's biography based on a critical analysis of publications and, at the same time, to highlight his contribution to the improvement of teaching in higher medical school.

Materials and methods. Published materials were used as historical sources. The historical method was the main research method in the article.

Results. We performed an analysis of the literature about prof. Terekhovskiy. For the first time, his role in the reforms of higher medical education in the late 18th – early 19th centuries was clarified.

The first critical analysis of the literature about M. M. Terekhovskiy, published over more than a century and a half, made it possible to identify erroneous statements and typos. It was found that the first publication about him appeared in 1845, that is, half a century after his death. It was a brief biographical note in the dictionary of Metropolitan Eugene. It was proved that the main and most complete life description of Professor Terekhovskiy was his biography written by Ya. A. Chistovich (1883), which was based on archival materials and supplemented with archival findings by M. K. Borodii (1984). The fundamental study of his contribution to science was represented by the work of S. L. Sobol (1948, 1963). It was shown that the charter of 1792 of the higher medical school (academy), which Professor Terekhovskiy took part in, served as the basis for the staff of the St. Petersburg Medical and Surgical Academy in 1808. The charter of 1792 for the first time included Medical Police (Politia Medica), which was later transformed into Social Hygiene and Public Health, as one of the teaching subjects in the higher medical school. Then it was enshrined in the charter of 1806, which was written by the founder of this science, J. P. Frank. The study made it possible to identify gaps in the biography of M. M. Terekhovskiy. Thus, the date and month of his birth are still unknown; it is not clear who his mother was, whether he had his own family (wife, children), and whether he received a scholarship from Princess Ye. D. Golitsyna. With this regard,

further archival searches are needed to confirm Professor Terekhovsky's authorship of the handwritten essay «Opinion on the correction of medical sciences.»

Key words: history of medicine, teaching, higher medical school, Public Health (Medical Police), M.M. Terekhovsky, 18th century, Ukraine.

Corresponding author: Yuriy Vasyliiev, Department of Public Health, Academic and Research Medical Institute, Sumy State University, Sumy, Ukraine

e-mail: y.vasilyev@med.sumdu.edu.ua

РЕЗЮМЕ

Юрій Васильєв

<https://orcid.org/0000-0001-5732-0193>

*Кафедра громадського здоров'я,
НН Медичний інститут, Сумський
державний університет, м. Суми,
Україна*

МАРТИН МАТВІЙОВИЧ ТЕРЕХОВСЬКИЙ (1740–1796) І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ МЕДИЧНІЙ ШКОЛІ

Мета дослідження: на основі критичного аналізу публікацій про М. М. Тереховського, підсумувати основні факти його біографії та при цьому висвітлити його внесок у вдосконалення викладання у вищій медичній школі.

Матеріали та методи. Історичними джерелами для роботи були опубліковані матеріали. В якості основного методу дослідження в статті був застосований історичний метод.

Результати. Проведено аналіз літератури про проф. Тереховського. Вперше з'ясовано його роль у реформах вищої медичної освіти кінця 18 ст. – початку 19 ст.

Висновки. Вперше зроблений критичний аналіз літератури про М. М. Тереховського, опублікованій більш ніж за півтора століття, дозволив виявити помилкові твердження та друкарські помилки. З'ясовано, що перша публікація про нього з'явилася у 1845 р., тобто через півстоліття після його смерті. Це була коротка біографічна довідка у словнику митрополита Євгена. Доведено, що досі основним, найповнішим життєписом проф. Тереховського є його біографія, написана Я. О. Чистовичем (1883), що ґрунтувалася на архівних матеріалах; М. К. Бородій (1984) доповнив її новими архівними знахідками, а основним дослідженням його внеску в науку є роботи С. Л. Соболя (1948, 1963). Показано, що статут 1792 вищого медичного училища (академії), у складанні якого брав участь проф. Тереховський, послужив основою для штатів Петербурзької медико-хірургічної академії 1808 р. Статут 1792 вперше включив медичну поліцію (*politia medica*), яка пізніше трансформувалася в соціальну гігієну і в громадське здоров'я, як один з предметів викладання у вищій медичній школі. Потім це було закріплено статутом 1806 р., написаним основоположником цієї науки Йоганном Петером Франком. Проведене дослідження дозволило виявити лакуни у біографії М. М. Тереховського. Так, не з'ясовано дату і місяць його народження, ким була його мама, чи була в нього своя сім'я (дружина, діти), чи отримав він стипендію княгині К. Д. Голіциної. Архівні пошуки необхідні і для підтвердження авторства Мартина Матвійовича Тереховського щодо рукописного твору «Думка про виправлення лікарських наук».

Ключові слова: історія медицини, викладання, вища медична школа, громадське здоров'я (медична поліція), М. М. Тереховський, XVIII століття, Україна.

Автор, відповідальний за листування: Юрій Васильєв, кафедра громадського здоров'я, НН Медичний інститут, Сумський державний університет, м. Суми, Україна
e-mail: y.vasilyev@med.sumdu.edu.ua

How to cite / Як цитувати статтю: Vasyliev Yu. [Martyn Matviyovych Terehovskiy (1740-1796) and improvement of teaching in the higher medical school]. *EUMJ*. 2023;11(1):74-82

DOI: [https://doi.org/10.21272/eumj.2023;11\(1\):74-82](https://doi.org/10.21272/eumj.2023;11(1):74-82)

INTRODUCTION / ВСТУП

Проф. Тереховський – відомий український лікар та натураліст XVIII ст., і на сьогоднішній день ми маємо про нього низку публікацій. Перша з них з'явилася у 1845 р., тобто через півстоліття після смерті. Це була коротка біографічна довідка у словнику митрополита Євгена [1]. У 1855 р. О. М. Нікітін навів ті самі відомості і при цьому додав, що проф. Тереховську здобув медичну освіту у шпитальній школі [2]. Лише 1883 р. проф. Я. О. Чистович дав докладну біографію М. М. Тереховського, яка була заснована на архівних матеріалах, і, як нами встановлено, досі є основою для всіх подальших життєписів [3]. Наступна, вже коротка довідка про проф. Тереховського була опублікована у біобібліографічному словнику Л. Ф. Змеєва (1886) [4]. Завдяки публікаціям названих авторів, біографію М. М. Тереховського було розміщено у таких авторитетних виданнях як «Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона» та «Російський біографічний словник», а також у регіональному біографічному словнику Полтавської губернії [5]. Зрештою, ботанік В. І. Липський публікує біографію проф. Тереховського у своєму фундаментальному дослідженні про Петербурзький ботанічний сад, наголошуючи на його діяльності як ботаніка [6].

У радянські роки біографічні довідки про М. М. Тереховського були розміщені у всіх трьох виданнях «Великої радянської енциклопедії», у «Великій медичній енциклопедії» (2-е та 3-є видання) [7–8] та в українських енциклопедіях [9], з яких «Енциклопедія Українознавства» (1976) побачила світ за кордоном. У радянські роки з'явилися і перші дослідження, в яких аналізувалась дисертація Тереховського [10]. З них треба виділити твори історика

природознавства С. Л. Соболя [11–12], який опублікував, з деякими скороченнями, переклад російською мовою латинської дисертації Мартина Матвійовича Тереховського [13]; а стаття В. Плюща має компіляційний характер [14]. І, звичайно, слід зазначити біографію проф. Тереховського у монографії Б. М. Палкіна, який залучив при цьому нові архівні матеріали [15].

У пострадянську епоху інтерес до українця М. М. Тереховського не слабшає. Його ім'я, як і раніше, фігурує в різних біографічних словниках [16–17].

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Мета цієї роботи з урахуванням критичного аналізу публікацій про М. М. Тереховського – підсумувати основні факти його біографії та при цьому висвітлити його внесок у вдосконалення викладання у вищій медичній школі. Ми не торкатимемося розгляду його докторської дисертації – її доскональний розбір вже був проведений. При викладі біографії проф. Тереховського за основу ми візьмемо його життєпис, написаний Я. О. Чистовичем.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мартин Тереховський народився у 1740 р. Це першим з'ясував Л. Ф. Змеєв [4], але ми досі не знаємо дату та місяць його народження. Проф. Чистович [3] перший правильно навів ім'я його батька – Матвій. До нього, і митрополит Євген [1] і О. М. Нікітін [2] помилково стверджували, що по батькові проф. Тереховського – «Мартинович» Втім, досі невідомі ім'я та дівоче прізвище його матері. Я. О. Чистович встановив, що Мартин Тереховський був сином священика у Гадяцькому полку. Грунтуючись на цій інформації, у біографічних словниках та енциклопедіях стали стверджувати, що він народився у м. Гадячі (нині у

Миргородському районі Полтавської області України), хоча про це проф. Чистович не писав, а територія Гадяцького полку, згідно з тодішнім сотенно-полковим адміністративним устроєм, була досить великою і православні храми були не тільки в м. Гадячі.

Лише київський історик медицини М. К. Бородій [9] встановив, що Мартин Тереховський народився не в Гадячі, а в селі Велика Павлівка. Це село входило до складу 2-ї Зіньківської сотні Гадяцького полку (нині у Полтавському районі Полтавської області України).

Починаючи з Я. О. Чистовича у біографіях зазначають, що освіту наш герой здобув у Києво-Могилянській академії, але не відзначають роки його навчання у цьому навчальному закладі. М. К. Бородій [9] перший і єдиний наводить роки його навчання у цій Академії: 1753–1763 рр.

22 жовтня/2 листопада 1763 р. Мартин Тереховський вступив до госпітальної школи Петербурзького сухопутного госпіталю, у лютому 1765 р. він отримав звання підлікаря [15], 23 вересня /4 жовтня 1765 р. став лікарем і був залишений для подальшої служби при тому ж шпиталі. У 1767 р. він був відряджений до Медичного саду (до 1735 – Аптекарьський город, а з 1798 – Ботанічний сад), а в 1769 його перевели в Петербурзький адміралтейський госпіталь.

Усі автори починаючи з проф. Чистовича, зокрема й В. І. Липський, який спеціально досліджував історію Ботанічного (Медичного) саду, писали, що лише з 1767 р. Мартин Тереховський почав працювати у цьому саду. Тому твердження в «Енциклопедії Українознавства» (1976) про те, що він став науковим співробітником у Медичному саду у 1765 р., треба вважати помилковим.

Лікар Тереховський відчував потребу у вдосконаленні. 17/28 травня 1770 р. на його прохання він був звільнений зі служби і після цього «на власному утриманні» вирушив до Страсбурзького університету, де 23 червня 1775 р. захистив латинську дисертацію на ступінь доктора медицини – *De chao infusorio Linnaei* (Про наливний хаос Ліннея) [18]. Зустрічаються твердження, що для поїздки за кордон він отримав стипендію княгині К. Д. Голіциної [17], але це твердження не підтверджено посиланнями на джерела, а значить вимагає подальшого уточнення.

Помилкою є думка О. М. Нікітіна про те, що захист докторської дисертації Мартином Тереховським відбувся у Лейдені. [2].

Повернувшись до Російської імперії, 29 травня/9 червня 1777 р. М. М. Тереховський успішно склав іспит у Державній медичній колегії, тодішньому вищому органі управління медичною справою в Імперії, для отримання права практики. Його екзаменаторами були барон Г. Ф. Аш (G. Th. Asch; 1727–1807) і Х. Пеккен (Ch. Pecken, угорською мовою: K. Peken; 1730–1779). Їх висновок був такий: «se medicum eruditum et probe doctum praestitit» (тобто, показав себе освіченим і цілком підготовленим лікарем).

На той час помер старший лікар Кронштадтського адміралтейського госпіталю І. Карп (I. F. Carp; †12/23 грудня 1776 р.), який у госпітальній школі даного госпіталю «майже один викладав усі науки госпітальної шкільної програми» (шпитальні лікарі одночасно були і викладачами в школах при шпиталях, де вони служили) [19]. На його місце було призначено Є. К. Валеріана (J. G. Wallerian). Він у шпитальній школі почав читати анатомію і хірургію, але для інших дисциплін ще бракувало викладачів. У зв'язку з цим посаду молодшого лікаря отримав М. М. Тереховський, який у школі при даному шпиталю приступив до читання *materia medica* (фармакогнозія та фармакологія), патології та *praxis medica* (медична практика).

У 1778 р. Мартин Тереховський опублікував свій переклад книги голландця Г. Ван Світена (G. Van Swieten; 1700–1772), який був учнем знаменитого лейденського проф. Г. Бургаве (H. Boerhaave; 1668–1738), потім став засновником старої віденської медичної школи, а серед його учнів був винахідник перкусії Л. Ауенбруггер (L. von Auenbrugger; 1722–1809). Книга називалася "Kurze Beschreibung und Heilungsart der Krankheiten, welche am öftesten in dem Feldlager beobachtet werden" (1758) (про хвороби, що найчастіше зустрічаються в арміях) [20]. Через 10 років книгу було видано вдруге [21].

Після смерті молодшого лікаря Петербурзького сухопутного шпиталю А. Я. Меллена (Ch. A. von Mellen; † 17/28 вересня 1778), М. М. Тереховський 30 травня /10 червня 1779 р. був переведений на його місце і почав замість нього викладати анатомію у

школі при цьому шпиталі. Із серпня 1783 р. прозектором у нього став працювати Я. О. Саполович (1766–1830).

Переїзд М. М. Тереховського з Кронштадта до Петербурга, до сухопутного шпиталю, де він свого часу здобув медичну освіту і працював, був закономірний. У столиці для нього відкривалася можливість, окрім служби у шпиталі, додатково заробляти в якості лікаря вільної практики. Ми не знаємо, наскільки успішною була його приватна практика. Він мав насамперед схильність до ботанічної роботи. Тому не випадково, що, крім анатомії, він узявся читати в госпітальній школі ще й ботаніку та *materia medica*. Як у викладача ботаніки у його завідуванні був Медичний сад. З лютого 1783 р. він став професором, а 17/28 листопада 1783 р. йому наданий чин надвірного радника.

Тут слід зазначити, що у службі лікаря медицини у Тереховського була перерва – з 11/22 січня 1781 р. по 24 лютого /8 березня 1782 р. Його біографи, починаючи з проф. Чистовича, пишуть, що це було пов'язано з тим, що у нього виник конфлікт із лікарем медицини І. М. Діобольдом (J. M. Diobold), який створив абсолютно нестерпну атмосферу для його роботи. М. М. Тереховський подав прохання про звільнення і був звільнений, а на його місце було призначено того ж Діобольда, який продовжував розводити інтриги. Тоді старший лікар шпиталю Ф. Т. Тихорський (1733–1814), який до речі був уродженцем Полтавщини та вихованцем Києво-Могилянської академії, домігся звільнення останнього та відновлення Тереховського на колишній посаді.

На той час обговорювалося питання про реформу освіти, як нижчої та середньої, так і вищої. Українець П. В. Завадовський (1739–1812), який здобув освіту в Києво-Могилянській академії, був головою «Комісії про училища», і водночас опікувався Петербурзьким імператорським медико-хірургічним інститутом. У 1784 р., у зв'язку з необхідністю вдосконалення навчання у цьому інституті, він зібрав нараду, на яку було запрошено проф. Тереховського. Останній висловив свою думку щодо цього питання. На цій нараді був присутній німецький професор М. А. Вейкард (M. A. Weikard; 1742–1803). Оскільки М. М. Тереховський у своєму виступі назвав іноземних лікарів «відмінними

невігласами», то й цей німецький лікар не залишився в боргу. У своїх спогадах він дав проф. Тереховському наступну характеристику: «Українець, людина вперта і зла, що володіє знаннями, але без здорового глузду та практичної досвідченості» [22]. П. В. Завадовський ухвалив рішення: для збирання відомостей щодо організації вищої медичної освіти у Західній Європі командувати туди двох українців – М. М. Тереховського та А. М. Шумлянського. Він домігся, щоб це відрядження могло відбутися в 1785 р., а твердження, що воно почалося за рік до цього – в 1784 р. – є помилковими [11], так само як і те, що Державна медична колегія вирішила відправити за кордон наших двох лікарів [11]. Насправді, рішення ухвалив П. В. Завадовський; і тільки після отримання дозволу на цю поїздку, він повідомив про неї названу колегію.

З 1/12 березня 1785 р. до 20/31 жовтня 1786 р. проф. Тереховський перебував у закордонній поїздки. У зв'язку з цим він передав свої лекції доктору медицини Н. К. Карпінському (1745–1805), а завідування Медичним садом – садівнику Йоганну Гіршу.

Відомо, що проф. Тереховський та проф. Шумлянський відвідали Відень, Париж, а потім вирушили до Лондона, куди прибули восени 1785 і де зустріли новий – 1786 – рік. Потім Тереховський один поїхав до Шотландії, оскільки між ним і Шумлянським виникла сварка. Професор Кембриджського університету А. G. Cross (1980) встановив, що М. М. Тереховський кілька місяців провів в Единбурзі, де його сердечно зустріли в медичних колах. Причому, його було обрано почесним членом місцевих товариств: Медичного (Edinburgh Medical Society) та Природної історії (Society of Natural History). Автор посилається на виявлений ним рукопис у бібліотеці Единбурзького університету «Obligation Book of Edinburgh Medical Society» і книгу «Laws of the Society instituted in Edinburgh MDCCLXXXII, for investigation of Natural History» (Edinburgh, 1803. – P.21) [23]. З Лондона у зворотний шлях проф. Тереховський вирушив у липні 1786 р. Їхав він через Голландію і один, оскільки проф. Шумлянський поїхав ще у квітні.

Таким чином, проф. Тереховський повернувся з відрядження у жовтні 1786 р. На той час госпітальні школи було перетворено на медико-хірургічні училища (МХУ) відповідно

до закону від 15/26 липня 1786 р. Цей закон передбачав відділення МХУ від госпіталів, на базі яких вони були; госпітальні лікарі вже не мали викладацьких обов'язків, а для цих цілей у кожному МХУ передбачалося мати три професори. Отже, проф. Тереховський не міг брати участь у підготовці реорганізації госпітальних шкіл у МХУ, хоча в літературі трапляються й такі твердження [7–8, 17].

Тим часом, підготовка до подальших реформ у вищій медичній школі тривала, і тут стала в нагоді думка проф. Тереховського з цього приводу. Г. Г. Скориченко навів переконливі аргументи у тому, що статут вищого лікарського училища (академії), затверджений 30 березня /10 квітня 1792 р., було складено переважно М. М. Тереховським [24]. Проф. Скориченко, працюючи з архівними документами, в одному томі зі статутом 1892 р. виявив рукописний твір невідомого автора під заголовком – «Думка про виправлення лікарських наук». У цьому творі дається посилання на «Статут Імператорської хірургічної академії, написаний Д. Тереховським». Літеру «Д» в ініціалі автора треба вважати помилкою.

У статуті 1792 р. зазначалося, що учні поділяються на 4 класи (курси), і був даний перелік наук, які мають викладатися. Професорів передбачалося вісім. Між цими професорами навчальні дисципліни поділялися так: 1) методологія, історія медицини та *materia medica*; 2) природна історія та хімія; 3) природна історія та ботаніка; 4) анатомія та фізіологія; 5) семіотика, патологія та загальна терапія; 6) клініка, дієтетика та рецептура; 7) хірургія; 8) повивальне мистецтво, судова медицина та *politia medica* (медична поліція). У цьому переліку немає математики та фізики, а «природна історія» повторюється двічі й у пункті «3» із природної історії (тобто – ботаніка, зоологія та мінералогія) з незрозумілих причин виділено «ботаніку». Це дає підстави припустити, що, можливо, у пункті «3» має бути природна філософія (тобто фізика) та математика. І ще два роз'яснення. Методологія медицини (*methodologiam medicinae*) – це наука, що вказує спосіб і порядок вивчення лікарських наук, як допоміжних, так і головних; а те, що тоді називали дієтетикою (*diaetetica*), пізніше стало гігієною.

У статуті 1792 р. серед навчальних дисциплін вперше в Російській імперії названо медичну поліцію (*politia medica*) – науку про форми діяльності держави в галузі охорони здоров'я, яка пізніше трансформувалася в соціальну гігієну та громадське здоров'я. Лише статут та штат Петербурзької медико-хірургічної академії 18/30 грудня 1806 р., складений Й. П. Франком (J. P. Frank; 1745–1821), знову включив медичну поліцію як один із предметів викладання у вищій медичній школі.¹

Порівняння статуту 1792 р. зі штатами Петербурзької медико-хірургічної академії 28 червня /10 липня 1808 р., які були затверджені з ініціативи Якова Васильовича Вілліє (J. Wylie; 1768–1854), дають підставу думати, що при написанні останніх за основу було взято саме статут, у складанні якого взяв участь проф. Тереховський. Зокрема, впадає у вічі таке: за штатами 1806 р. восьмий за рахунком професор мав читати ті самі три предмети, що зазначені у статуті 1892 р.: повивальне мистецтво (тобто акушерство), судову медицину та медичну поліцію (*politia medica*).²

У рукописному творі «Думка про виправлення лікарських наук», яке виявив проф. Скориченко, докладно описуються будівля передбачуваної академії (вищого лікарського училища), його клініки та кабінети, а також друкарня для друкування академічного журналу та інших медичних творів. З листа лондонського посла графа С. Р. Воронцова відомо, що проф. Тереховський під час свого закордонного відрядження займався упорядкуванням планів будівель для вищого медичного навчального закладу; він показав свої папери графу, який висловив низку критичних зауважень. Граф писав: «trois jours avant son départ, cédant à ses instances pour voir son plan avec prière de dire franchement mon avis, sans entrer dans la description du plan médicinal pour les études de la médecine et de la

¹ Статут та штат Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії. 18 грудня 1806 // Історія Імператорської військово-медичної (колишньої медико-хірургічної) академії за сто років / за ред. І. П. Івановського. - СПб.: тип. МВД, 1898. - Додаток, с. 26-39.

² Штат Імператорської медико-хірургічної академії. 28 червня 1808 р. // ПСЗ. 36. 1-е. - СПб., 1830. - Т. 44, част. 2. - № 23185.

chirurgie».³ Тобто, за три дні до від'їзду Тереховського, граф поступився його проханням оглянути план і висловити свою думку, не вдаючись у спеціальні аспекти цього плану щодо вивчення медицини та хірургії. Сказане дає ще одну підставу припускати, що автором «Думки» був проф. Тереховський. Принаймні, необхідно провести подальші архівні розшуки.

Повернімося до статуту вищого лікарського (медичного) училища 1792 р. Ініціатором створення цього училища (його ще називали академією) був головний директор Державної медичної колегії барон І. Ф. Фітінгоф-Шель (O. N. von Vietinghoff genannt Scheel; 1722–1792). Після затвердження статуту він призначив чотирьох професорів, які мали викладати на першому курсі (класі) і серед них був М. М. Тереховський. Він мав стати професором природної історії. Проте, 24 червня /5 липня 1792 р. барон Фітінгоф-Шель помер і статут 1792 р. так і не набрав чинності. Тільки у 1798 р., вже після смерті проф. Тереховського, була створена Медико-хірургічна академія, на статут та штати якої – 1806 р. та 1808 р. – ми вище посилалися.

Кількома роками раніше, після повернення з-за кордону, М. М. Тереховський вступив на посаду з січня 1787 р. Відповідно до штатів закону 1786 р., про який ми писали вище, Н. К. Карпінський отримав звання професора анатомії та фізіології. Отже, проф. Тереховському не довелося вже читати лекції з анатомії, але йому, окрім ботаніки, доручено було викладання хімії та *materia medica*, а жив він при Медичному саду на Аптекарському острові. Лаборантом хімії в нього став працювати уродженець Полтавщини Лев Максимович Максимович-Амбодик – брат відомого доктора медицини, професора Нестора Максимовича Максимович-Амбодика (1744–1812).

В. І. Липський виявив анонімний латинський рукопис зі списком насіння та рослин, які були у Медичному саду. Він встановив, що автором є проф. Терехівський. Він же цей каталог, складений 1793 р., і опублікував [25].

До цього періоду належить навчання в Олександрівській семінарії в Петербурзі майбутнього філолога та ботаніка І. І. Мартинова

(1771–1833). Він згадував, що вивчаючи науки, які викладали в семінарії, він не втрачав нагоди скористуватися й іншими засобами, яких столиця надавала в досталь. Так, він свідчив, що «у цей час славився промовистим викладанням ботаніки професор медичного інституту (мається на увазі медико-хірургічне училище – Ю.В.) Мартин Матвійович Тереховський. Але, на жаль, я не міг через далеку відстань від Невського монастиря користуватися його настановами; він читав на Аптекарському острові. Я зберігав час і сили для наук, які входили в курс наших, і відкладав слухання ботаніки до вільнішого часу, але, тим часом, цей знаменитий чоловік помер» [26]. Знаменитий Данило Самойлович (1742–1805), який був сучасником проф. Тереховського, у своєму листі до членів Дижонської академії (L'Académie de Dijon, Франція) дав йому таку характеристику: «Тереховський – один із найталановитіших моїх співвітчизників, його таланти як викладача госпітального училища такі, що майже неможливо знайти рівного йому, а його видатні переваги як вченого добре відомі Страсбурзькому університету, який виділив його з багатьох інших».⁴

Я. О. Чистович перший наголосив, що проф. Тереховський був почесним членом Державної медичної колегії, але тільки Б. Н. Палкін встановив, що він став ним у 1792 [15]. Г. Г. Скориченко писав, що проф. Тереховський «користувався загальною повагою, як вчений і вкрай працьовитий професор. У справах Колегії брав діяльну участь і до кінця життя був почесним членом її» [24, с.30].

У 1796 р. була опублікована ботанічна поема проф. Тереховського «Користь, яку рослини смертним приносять» [27], а друге її видання відбулося 1809 р. [28].

У червні 1796 р. М. М. Тереховський помер. Місяць та рік навів його перший біограф митрополит Євген [1], а проф. Чистович перший відзначив місце смерті – Петербург [3]. Лише Н. К. Бородій встановив дату смерті проф. Тереховського – 21 червня /2 липня 1796 [9]. Портрет Мартина Матвійовича Тереховського не було виявлено, і досі невідомо чи була у нього своя сім'я: дружина, діти.

³ Лист графа Семена Романовича Воронцова до брата графа Олександра Романовича Воронцова. Лондон, 7/18 липня 1786 р. // Архів князя Воронцова. – М., 1876. – Кн. 9. – С. 65.

⁴ Цит. по: Соболев С.Л. Мартин Матвійович Тереховський (1740-1796) // Люди російської науки. Нариси про видатних діячів природознавства та техніки. - М.: в-во фізико-математичної літератури, 1963. - Т.3. - с. 26-27.

CONCLUSIONS / ВИСНОВКИ

1) Вперше зроблений критичний аналіз літератури про М. М. Тереховського, опублікованої більш ніж за півтора століття, дозволив виявити помилкові твердження та друкарські помилки. Доведено, що основним, найповнішим життєписом проф. Тереховського є його біографія, написана Я. О. Чистовичем (1883) і доповнена архівними знахідками М. К. Бородія (1984), а основним дослідженням його внеску в науку – роботи С. Л. Соболя (1948, 1963).

2) Показано, що статут 1792 вищого медичного училища (академії), у складанні якого брав участь проф. Терехівський, послужив основою для штатів Петербурзької медико-

хірургічної академії 1808 р. Статут 1792 вперше включив медичну поліцію (*politia medica*) як один з предметів викладання у вищій медичній школі; потім це було закріплено статутом 1806, який був написаний основоположником цієї науки Й. П. Франком.

3) Проведене дослідження дозволило виявити лакуни у біографії М. М. Тереховського. Так, не з'ясовано дату і місяць його народження, ким була його мама, чи була в нього своя сім'я (дружина, діти), чи отримав він стипендію княгині К. Д. Голіциної. Архівні пошуки необхідні і для підтвердження авторства Мартина Матвійовича Тереховського щодо рукописного твору «Думка про виправлення лікарських наук».

CONFLICT OF INTEREST / КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

FUNDING / ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

Відсутні.

AUTHOR CONTRIBUTIONS / ВКЛАД АВТОРІВ

Автор підтверджує виключну відповідальність за наступне: концепцію та дизайн дослідження, збір даних, аналіз та інтерпретацію результатів, а також підготовку рукопису.

REFERENCES/СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Yevgenii. [Terekhovskii Martin Martinovich]. *Slovar russkikh svetskikh pisatelei, sootchestvennikov i chuzhestantsev, pisavshikh v Rossii*. 1845;2:207.
2. Nikitin AN. [Terekhovskii Martin Martinovich]. *Kratkii obzor sostoyaniya meditsini v Rossii v tsarstvovanie Yekaterini II*. 1855:63-64.
3. Chistovich YaA. [Terekhovskii Martin Matveevich]. *Istoriya pervikh meditsinskikh shkol v Rossii*. 1883:CCC- CCCVII.
4. Zmeev LF. [Terekhovskii Martin Matveevich]. *Russkie vrachi-pisateli*. 1886;2:127.
5. Pavlovskii IF. [Terekhovskii Martin Matveevich]. *Kratkii biograficheskii slovar uchenikh i pisatelei Poltavskoi gubernii s polovini XVIII vek*. 1912:205-206.
6. Lipskii VI. [Terekhovskii Martin Matveevich] *Imperatorskii Sankt-Peterburgskii botanicheskii sad za 200 let yego sushchestvovaniya. 1713-1913*. 1912-1915;3:447-449.
7. Blyakher LYa. [Terekhovskii Martin Matveevich] *Bolshaya meditsinskaya entsiklopediya*. 1963;32:57-58.
8. Blyakher LYa. [Terekhovskii Martin Matveevich] *Bolshaya meditsinskaya entsiklopediya*. 1985;25:22.
9. Borodii MK. [Terekhovskii Martyn Matviivych]. *Ukrainska radianska entsyklopediia*. 1984;11:209.
10. Novogradskii DM. [The first Russian microbiologist - Professor Martyn Matveyevich Terekhovskiy]. *Vestnik Akademii nauk Kazakhskoi SSR*. 1948;5(38):64-69.
11. Sobol SL. [Martyn Terekhovskiy (1740-1796) and his dissertation on nature of nalivochnikh animalkulei]. *Mikrobiologiya*. 1948;17(4):294-306.
12. Sobol SL. [Martin Matveevich Terekhovskii (1740-1796)]. *Lyudi russkoi nauki. Ocherki o vidayushchikhsya deyatelyakh yestestvoznaniya i tekhniki*. 1963;3:23-33.
13. Sobol SL. [Terekhovskiy M.M. About Linnaeus' pouring chaos]. *Istoriya mikroskopa i mikroskopicheskikh issledovaniy v Rossii v XVIII veke*. 1949;468-518.
14. Plyushch V. [Martin Terekhovskii]. *Likarskyi visnyk*. 1970;3:50-55.
15. Palkin BN. [Terekhovskii Martin Matveevich]. *Russkie gositalnie shkoli XVIII veka i ikh vospitanniki*. 1959;235-236.
16. Bulakh SM, Haiduchok MM, Dolyinna LB. [Terekhovskiy M.M.]. *Medytsyna v Ukraini. Vydani likari. Kinets 18 – persha polovyna 19 stolit. Biobibliografichniy slovnyk*. 1997;159.

17. Kryshchtopa BP. [Terekhovskiyi Martyn Matviiovych]. *Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh. XVII-XVIII st.* 2001;525-526.
18. Terechowsky M. *De chao infusorio Linnaei.* Argentorati, 1775. 60 p.
19. Chystovych YaA. [Karp Yvan (Iohann Fridrich Carp)]. *Istoriya pervikh meditsynskikh shkol v Rossii.* 1883;CLXXIII.
20. Sviten G. *Kratkoe opisaniie boleznei, kotorie vesma chasto prikluychayutsya v armiyakh, kupno s pravilami, kak onie vrachevat dolzhno.* Per. M.M. Terekhovskogo [A brief description of diseases that very often occur in armies, together with rules on how they should heal. Translation by M.M. Terekhovskiy]. StP., 1778. 117 p.
21. Sviten G. *Kratkoe opisaniie boleznei, kotorie vesma chasto prikluychayutsya v armiyakh, kupno s pravilami, kak onie vrachevat dolzhno.* Per. M.M. Terekhovskogo 2-e izdanie [A brief description of diseases that very often occur in armies, together with rules on how they should heal. Translation by M.M. Terekhovskiy. 2nd edition]. StP., 1788. 124 p.
22. Veikart MA. [From the notes of Dr. Weikart]. *Russkii arkhiv.* 1886;1(3):256.
23. Kross EG. *U Temzskikh beregov. Rossiiane v Britanii v XVIII veke* [On the banks of the Thames. Russians in Britain in the 18th century]. StP: 1996. pp. 160, 322.
24. Skorichenko GG. [Historical outline of medical education in Russia before the establishment of the Medico-Surgical Academy in 1798]. *Istoriya Imperatorskoi voenno-meditsynskoi (bivshei Mediko-khirurgicheskoi) akademii za sto let /pod red. I.P. Ivanovskogo.* 1898:22-26.
25. Terekhovskii MM. Index seminum et vegetabilium quae in horto botanico praesto sunt. *Imperatorskii Sankt-Peterburgskii botanicheskii sad za 200 let yego sushchestvovaniya. 1713-1913.* 1913;1:210-227
26. Martinov II. *Zapiski* [Notes]. Zarya Publ., 1871. P. 80.
27. Terekhovskii MM. *Polza, kotoruyu rasteniya smertnim prinosyat* [The benefits that plants bring to mortals]. SP: 1796. 12 p.
28. Terekhovskii MM. *Polza, kotoruyu rasteniya smertnim prinosyat* [The benefits that plants bring to mortals]. 2nd SP: 1809. 14 p.

Received 21.02.2023

Accepted 29.02.2023

Одержано 21.02.2023

Затверджено до друку 29.02.2023

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS / ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Vasyliiev Yuriy Kostyantynovych, PhD in Medicine, Associate Professor Department of Public Health, Academic and Research Medical Institute of SSU, Sumy, Ukraine

E-mail: y.vasilyev@med.sumdu.edu.ua, tel. +380994480002